

דב לוין

מחתרת השומר הצעיר בליטא הסובייטית על סף השואה שתי גירסאות

- דו"ח של השלטונות לראש הנקג"ב במוסקבה;
- תיעוד בע"פ ובכתב של חברי תנועת השומר הצעיר במחתרת

מוקדש ליצחק דקל – ראש הקן האחרון
של השומר הצעיר בקובנה לפני הכיבוש הנאצי

מבוא

עוד בהיותה חלק אינטגרלי של האימפריה הרוסית, ובמיוחד בתקופת עצמאותה בין שתי מלחמות-עולם, נודעה ליטא ("ארץ-ישראל דגלותא") בזיקה חזקה שרווחה בקרב היהדות המקומית כלפי ארץ-ישראל, ובמקביל – בחינוך עברי-ציוני ובמספר עולים משם לארץ. תופעות אלה קיבלו תנופה משמעותית עם פרוץ מלחמת-העולם השנייה, כאשר איזור וילנה הוחזר לליטא ומספר היהודים בארץ זו הגיע לכרבע מיליון, לרבות אלפי פליטי-מלחמה מפולין וביניהם מנהיגים רבים מהמחנה הציוני שם. רובם היו נחושים להצטרף מייד ובכל תנאי לעלייה לגלית או בלתי-גלית לארץ-ישראל.¹ הדבר התממש במידה ניכרת בפרק זמן קצר יחסית, תוך סיוע של גורמים יהודיים עולמיים וכן של פעילים ציונים מקומיים. הלחץ לצאת משם נמשך בכל הדרכים גם לאחר שליטא – כמו יתר הארצות הבלטיות – נכבשה באמצע יוני 1940 בידי הצבא האדום וסופחה תוך זמן קצר לברית-המועצות.²

שלא כבמזרח פולין, עליה השתלט הצבא האדום עוד בראשית המלחמה (סוף 1939), הרי בליטא לא הופתעו מכיבושה בידי הצבא הזה ומהסובייטיזציה שבאה בעקבותיו. שהרי תוך כדי הטיפול המסור בפליטים מפולין, שרובם הספיקו לשהות שם פרק זמן מסוים תחת המשטר הסובייטי, נודע מפיהם רבות על טיבו של משטר זה והתייחסותו, בין היתר, לציונים. כך גם למדרו הפעילים הציונים המקומיים לדעת מה מצפה להם תחת משטר זה. לאחר צו הפיזור על ארגוניהם שהוציא השלטון

מורשת בית עדות ע"ש מרדכי אנילביץ'
ניסן תשס"ב, אפריל 2002

ביליון ע"ג

החדש כבר בתחילת יולי 1940, הופעלו בידי מקצת הארגונים הציונים "תכניות מגירה" שהוכנו למצב זה עוד קודם לכן. כך גם נהג השומר-הצעיר למרות אהדתו העמוקה כלפי ברית-המועצות. הפעילות המתחרתית, עליה הוחלט במוסדות התנועה בעצה אחת עם לוי דרור,³ שליח התנועה מארץ-ישראל, נוהלה בנחישות בעשרות תאים חשאיים, אך תוך התנגדות נחרצת "לא להיגרר לפעילות אנטי-סובייטית".⁴ יחד עם זאת, חשבו ברצינות כי בשלו התנאים שהמשטר הסובייטי יכיר ברעיון הציוני וישנה את עמדתו. בכיוון זה נערך לפחות ניסיון "שכנוע" אחד מצד בוגרי תנועת השומר הצעיר - ניסיון שנכשל באיבו.⁵

עד כמה שידוע כיום, מרבית הפעולות המתחרתיות הללו והאחרות, בעיקר בתחום האידיאולוגי-תרבותי (כמו עיון ודיון בנושאי הציונות וארץ-ישראל), בוצעו בצורה ספונטאנית וספוראדית בידי קבוצות ויחידים, ולא תמיד תוך קשר עם גוף מרכזי. המכנה המשותף של פעילות זו היה, שהיא בוצעה ברובה על ידי מנהיגות צעירה, שבאה במקום הקודמת.⁶ לימים זכה חלק מהם להימנות עם ראשי המתחרות האנטי-נאציות בגטאות וילנה, קובנה, שבלי ומקומות אחרים.⁷

פעילות מתחרתית זו לוותה בהתמודדות לא קלה עם שלטונות הביטחון, שעקבו בשיטתיות אחרי פעיליה כמשך קרוב לשנה עד ה-22 ביוני 1941, עת פרצה המלחמה בין ברית המועצות לגרמניה הנאצית וליטא נכבשה תוך ימים ספורים. עד אז הספיקו שלטונות הביטחון בליטא לעבד את חומר המעקבים על חברי השומר הצעיר ועל כמה ארגונים יהודיים נוספים במסגרת דו"ח מיוחד ולהעבירו למוסקבה. במסגרת מאמר זה מובאים להלן פרטים, חלקם לא-ידועים, על ההתמודדות הזו בין שני הצדדים בצורת שתי גירסאות, שכל אחת מהן מבוססת - במידה זו או אחרת - על תיעוד אותנטי שהופק בשעתו על ידי הצדדים.

גירסא א'

פעילות השומר הצעיר וארגונים יהודיים אחרים בליטא הסובייטית 1940-1941, לפי דו"ח סודי משלטונות הביטחון המקומיים

המדובר בדין-וחשבון סודי⁸ שכותרתו "הפעילות הקונטר-רבולוציוני-גרית של ארגונים יהודיים לאומניים", ותוכנו מבוסס על המימצאים של מעקב שיטתי אחרי אנשי ארגונים אלה מטעם המחלקה הפוליטית החשאית (Sekretni Politecheski Otdel) בקומיסאריאט העממי לביטחון המדינה (NKGB) בליטא הסובייטית, שמושבו בקובנה (Kaunas). הדו"ח הכתוב רוסית (שמות האנשים והמקומות מובאים כאן לפי התעתיק ברוסית, למעט "Gashomer-Gatzoir" - השומר הצעיר) במכונת-כתיבה על 20 עמודים ונושא תאריך של ה-29 במארס 1941, חתום בידי

רס"ן פ.א. גלאדקוב⁹ - הקומיסאר העממי לביטחון המדינה (NKGB) שבליטא הסובייטית ומופנה אל ו.ו.ג. מרקולוב,¹⁰ הקומיסאר העממי לביטחון המדינה של ברית-המועצות היושב במוסקבה וסגנו ניקולאי גורלינסקי.¹¹ פרק הזמן המכוסה במסמך זה הוא בערך 4-5 חודשים: מנובמבר 1940 ועד מארס 1941.

בין הארגונים והחוגים ה"אנטי-סובייטיים" (לפי המינוח של מוסדות הביטחון) המוזכרים בדו"ח תופסים את המקום העיקרי אנשי המחנה הדתי לסוגיהם השונים, כמו רבנים, ראשי ישיבות, מגידים וכלי-קודש אחרים, שברוך כלל נכללים תחת הכינוי המשותף - "קלריקלים". רובם ככולם פליטי פולין שהגיעו זה מקרוב לעיר וילנה, או תושבים ותיקים בה; מיעוטם מהעיר קובנה. בהקשר זה מוזכרים פה ושם בדו"ח ארגונים כמו "אגודת-ישראל", "ועד הישיבות", ארגון הסיוע "ג'וינט" ועוד.

מקום משני תופסים בדו"ח אנשי הארגונים הפוליטיים-חילוניים כמו "בונד", "פועלי ציון", "בית-ר" בוילנה ו"השומר הצעיר" בקובנה. להלן קטע מהדו"ח המתייחס לתנועת השומר הצעיר והמתחיל במשפט-פתיחה בוו הלשון:

ברשות הקומיסאריאט העממי של ביטחון המדינה [NKGB] בליטא הסובייטית מצוי חומר מודיעיני על אודות הארגונים היהודיים הלאומניים הקונטר-רבולוציוניים הבאים:

- 1) חומר מודיעיני בדוק על השומר-הצעיר.
- בנוסף לבדיקה המתנהלת אחר ההסתעפות הרחבה של ארגון הנוער היהודי הקונטר-רבולוציוני [הזה] הפועל במחתרת, נבדקים גם הוועד המרכזי [שלו] וכן הוועד העירוני [שלו] בקאונס [קובנה].

מתוך הבדיקה התברר שהוועד המרכזי מורכב מ-6 אנשים:

1. גולדפרבס גירשס¹²
2. וידוקלה איציקס¹³
3. רוטנברגס קלמנס¹⁴
4. גרייטה רשה¹⁵
5. דיסקנטס אייזיקס¹⁶
6. רוזנבליומס ולדימירס,¹⁷

הוועד העירוני בקאונס [קובנה] מורכב מ-3 אנשים:

1. זימונס ליאונס¹⁸
2. רוכמנס יינה¹⁹
3. גיבובסקיטה שיינה²⁰

בעיר קאונס קיימים 8 תאים של ארגון השומר-הצעיר ובהם 25 חברים שכולם מוכרים לנו. הארגון פועל בצורה ממודרת ובנוי לפי עקרון התאים. ברשותו רוטטור ושפירוגרף [מכונות שיכפול]. הארגון גובה מס-חבר מחבריו ולרשותו ספרייה ציונית.

הסניפים של הארגון הזה פועלים בערים אוקמרגה, קיברטי, וילקבישקיס, קדיני, פלונגה, סקואודס, ורוקישקס. הארגון מקיים קשר עם פלסטינה באמצעות אחד מחברי הוועד המרכזי וידוקלה. כמו כן התברר שהארגון קשור עם העיר וילנה והמחוזות שסופחו לברית-המועצות. בסך הכל נמצאים במעקב 40 איש.

בשולי הדו"ח מצורפת הערה שבחקר הפעילות של הארגונים היהודיים הלאומניים הקונטר-רדובולוציונריים מעורבים 13 איש, מהם 5 מהשומר הצעיר: 2 סוכנים ו-3 מודיעים. כמו כן עומדים לגייס עוד 2 אנשים כדי לספק מידע נוסף על השומר הצעיר.

1. חבר של הוועד המרכזי של ארגון זה.
 2. חבר ארגון המקובל בקרב רבים מחברי הארגון.
- אנו נמשיך להחזיק אותך בתמונה לגבי מהלך החקירות של הארגונים הלאומניים היהודיים ובהשגת חומר הראוי לתשומת לב.
- חתום: קומיסאר עממי לביטחון של המדינה של ליטא הסובייטית,
מאיור [רס] בכיר של ביטחון המדינה גלדקוב
[עד כאן סוף הדו"ח על השומר הצעיר]

גירסא ב'

לפי חומר רקע ותיעוד בע"פ ובכתב של חברי השומר הצעיר בליטא על התמודדותם הרעיונית-ארגונית בתחילת מלחמת-העולם השנייה ובימי השלטון הסובייטי

הרקע

במקביל לעלייה המרשימה של המחנה השמאלי הלא-ציוני שחלה בסוף שנות ה-30 ברחוב היהודי שבמזרח אירופה, הצטמצם שם כוחו והשפעתו של המחנה הציוני, לרבות תנועות הנוער. תהליך זה לא פסח גם על יהדות ליטא שמנתה בתקופה זו כ-155,000 נפש²¹ ונודעה בעולם היהודי בגין הרמה הגבוהה של מערכת החינוך העברי, באינטנסיביות של הפעילות במחנה הציוני, כולל חצי תריסר תנועות-נוער, כשהגדולה ביניהן השומר-הצעיר או "שומריה"²².

כתוצאה מהאדהה היתרה שרבים וטובים בתנועה זו רחשו לברית-המועצות - "המדינה הסוציאליסטית היחידה" - אין תימה שבחוגי הימין הציוני הודבקה לחבריה "תווית של קומוניסטים"²³. ואילו שלטונות ליטא, שהיו רגישים מאד לסכנת החתרנות השמאלנית במדינה, הרבו להתנכל לה, אך סבלו את קיומה בתירוץ שמדובר במעין "קומוניסטים לאקספורט לפלסטינה". על אף כל זאת הלך וגבר מסע ההתקפות נגד תנועת השומר הצעיר גם מצד

о контрреволюционной деятельности еврейских националистических организаций.

—0—

Кроме наличия местного, проживавшего в Литовской Республике, еврейского националистического элемента, с 1939 года после разгрома Польши в Литву из Западных областей Белоруссии и Украины, а также из территории генерал-губернаторства, в числе беженцев прибыло много участников сионистских, буидовских, ревизионистских, байтарских и других формирований.

Имеющиеся в распоряжении НКГБ Литовской ССР материалы свидетельствуют о том, что из числа этого бежлого контрреволюционного элемента, большинство осело в значительных массах в г. Вильню и проводит активную антисоветскую работу.

Примечным элементом в г. Вильню и на территории Виленского уезда организованы еврейские раввинские школы.

По еврейской националистической к-р организации в НКГБ ЛССР имеются следующие аг. разработки:

1) Агентурная разработка "Гашомер-Гашоир" - Разрабатывается широко разветвленная к-р нелегальная еврейская молодежная организация сионистского толка и ее Центральная и Каунасский Городской Комитеты.

В результате разработки выявлен состав ЦК этой организации состоящий из 6 человек:

1. ГОЛЬДЗАРБАС Гиржас	2. ВИДУОКИЕ Мишиас
3. РОТЕНБЕРГАС Калиманас	4. ГЕРАЙТЕ Рама
5. ЭИСКАНТАС Айвикас	6. РОЗЕНБЕРГАС Владимирас.

Состав Каунасского Городского Комитета состоящий из 3-х человек:

1. ЭИЖОНАС Леонас
2. РОЖИНАС Еяна
3. ГИГОВСКИТЕ Шейна.

В г. Каунасе существуют 8 ячеек организации "Гашомер-Гашоир", в которых насчитывается 25 человек членов (все нами установлены)

Организация законспирирована и построена по принципу ячеек. Имеет ротатор и шифрограф. Собирает членские взносы среди членов организации. Имеет сионистскую библиотеку.

Ячейки этой организации находятся в городах - Умюрге, Кибартай, Вилкавишкис, Кедайнай, Плуяге, Скуодай и Рокишкис. Организация поддерживает связь с Палестинной через одного из членов ЦК ВИДУОКИЕ, кроме того установлено, что организация связана с г. Вильню и областями быв. Польши, отомедлей и СССР.

Всего по делу разрабатывается 40 человек.

דף מתוך דו"ח של השלטונות לראש הנקג"ב במוסקבה על השומר הצעיר בליטא

השמאל, שכאמור התחזק מאד ברחוב היהודי במחצית השנייה של שנות ה-30. לטענתם, התנועה קשורה בטבורה להסתדרות הציונית העולמית המשתפת פעולה עם השלטון הקולוניאלי הבריטי, ואילו חברי התנועה בליטא מתעלמים ממלחמת-המעמדות המרה המתנהלת כאן בין שכבות העמלים והכוחות המתקדמים לבין הממסד הפשיסטי המדכא.

ההשלכות למצב דברים זה לא איחרו לבוא. כך, לעומת שנת 1935 – כאשר בשורות השומר הצעיר היו כ-4,500 חברים וחברות שפעלו במסגרת 65 "קינים" (סניפים) ברחבי המדינה, ומהם 500 חברים בקן קובנה [בליטא הופצו לקראת הקונגרס הציוני הי"ט 50,830 שקלים] – הרי בשנים 1937-1938 ירד מספרם ליותר ממחצית.²⁴ אין ספק שתופעה זו נגרמה, בנוסף לסיבות שצוינו לעיל, גם מחוסר האפשרות לבוגרים של התנועה בזמן הנראה לעין לקבל רשיון-עלייה (סרטיפיקט) לארץ-ישראל, על מנת להצטרף שם לקיבוץ ולהגשים בכך את אחד הערכים המרכזיים, עליו חונכו בתנועה. לא פחות יש לקשור את הירידה במשבר האידיאולוגי, שפקד את התנועה ונבע גם מהמתח בין הדבקות היתירה בציונות הסוציאליסטית מחד, לבין ההסתייגות מ"משפטי מוסקבה" מאידך.

על רקע זה התגלו ורכו העוזבים את התנועה. חלקם היו פעילים כולטים, שבמשך זמן ניכר שימשה להם ההשתייכות לתנועה מעין "פיסוי" לזיקתם למפלגה הקומוניסטית, שהיתה באותו זמן מתוץ לחוק. במיוחד סבל מכך הקן המוביל בבירה הזמנית – קובנה.²⁵

ממחצית שנת 1939 ואילך נעצרה מגמה זו במידה ניכרת בגלל האכזבה במחנה השמאל לנוכח ההתקרבות המפתיעה שחלה בין ברית-המועצות לבין גרמניה הנאצית ("הסכם ריבנטרופ-מולוטוב"), ההתקפה הסובייטית על פינלנד ועוד. כך או אחרת הלכו ורכו סימנים המעידים על התגבשות פנימית ואף פריחה מחודשת בתוך התנועה וכפריפריה שלה. וזאת תוך כדי הירדתם של ראשיה ונאמניה למבצעים ארציים בעלי משמעות ציונית וסוציאליסטית, כמו: "מפעל הפצת השקל" (במסגרת "גוש ארץ-ישראל העובדת" לקראת הבחירות לקונגרס הציוני הכ"א, בסתיו 1939), מפעלי ההתרמה הארציים של "הקרן הקיימת לישראל" וכן קיום מוגבר של כנסים אזוריים במסגרת הפעילות החינוכית-ערכית של התנועה.

במחצית השנייה של שנת 1939 אף נראו כבר סימנים משמעותיים של התאוששות התנועה בכלל, וקן קובנה בפרט, שגדל מ-230 ל-300 חניכים. כן גדל מספרם של בוגרי השומר-הצעיר בקיבוצי ההכשרה של התנועה ("גזית" – בקובנה, "חיים" בפוניבז' ו"אל-על" – בקיידאן) מ-40 ל-70 וזאת לעומת 180 החברים בכל קיבוצי ההכשרה בליטא.

תמורות מפליגות בתחילת מלחמת העולם השנייה

ליח מאן רפליג שהמהפך המרחיק-לכת ביותר שעבר על כלל יהודי ליטא העצמאית, ושהשפיע רבות גם על מעמדה של תנועת השומר הצעיר, חל עם פרוץ מלחמת-העולם השנייה, כאשר ליטא – ובעיקר בירתה המתודשת וילנה (כתוצאה מתבוסת פולין) – הפכו למעין מקלט לאלפי יהודים מפולין המבותרת בין הגרמנים לסובייטים. בין אלה שהגיעו בדרך לא דרך לליטא היו כ-720 איש ואישה ממיטב חברי השומר הצעיר בפולין ומנהיגיה, אשר סירכו להישאר שם גם תחת השלטון הסובייטי. רובם ככולם התמקמו בתחילה בוילנה, בתוך מסגרת שכונתה "הריכוז השומרי". 180 מהם, שהשתייכו בפולין לארבעה קיבוצי-הכשרה ("כמנהרה", "אלגביש", "בחזית" ו"הכובש-הבוקע") עברו באביב 1940 בצורה מאורגנת לערי-שדה (פוניבז', וילקומיר, קיידאן) בלב ליטא ולחוות מיכאלין שעל-יד מריאמפול.

לאות סולידריות והכרת-תודה לתנועת האחות בליטא, שסייעה רבות לקליטת חבריהם במציאות החדשה, הועברו מקיבוצי "הריכוז השומרי" עשרות שליחים בעלי נסיון חינוכי וארגוני (כמו חייקה גרוסמן מקן ביאליסטוק) להדרכת הקינים המקומיים לרגל המבצע "ביצור והרחבה", שעליו הוכרז בינואר 1940. ביוני אותה שנה הופיע מטעם התנועה בליטא ו"הריכוז השומרי" בוילנה פרסום תנועתי מורחב בשם "קול ממעמקים", כאשר כותרתו המשנית – "עתון הנוער השומרי", ובשערו – "דבר ההנהגה הראשית". היה זה למעשה אחרון הפרסומים הלגליים של התנועה סמוך לפיזור. מקום בולט בו יוחד לתיאור הפגישות והעימותים האידיאולוגיים על הציונות וכדומה, שקוימו לפני זמן קצר בין חברי התנועה מפולין עם אנשי צבא ו"מדריכים פוליטיים" [פוליטרוקים] סובייטיים. כן השתתף בעיתון המשורר וראש הקן האחרון בוילנה, אבא קובנר. באותו זמן כבר השתייכו לתנועת השומר הצעיר בליטא חמשת הקנים של תנועה זו שהיו קיימים באזור וילנה עוד מזמן השלטון של פולין. יחד איתם, כולל 300 חברים בקן וילנה, מנתה עתה (יוני 1940) תנועת השומר הצעיר בליטא כ-3,000 חברים.

ההתמודדות עם השלטונות הסובייטיים (15.6.1940–22.6.1941)

ב-15 ביוני 1940, כתשעה חודשים לאחר פרוץ מלחמת העולם השנייה והשתלטות של הצבא האדום על אזוריה המזרחיים של פולין, נכנס צבא גם לליטא ותוך זמן קצר השליט בה משטר סובייטי לכל דבר. חלקים ניכרים בקיבוץ היהודי שהיו מודעים לאפשרות זו, ראו בה את הרע במיעוטו, שכן אחרת היתה צפויה ליטא להשתלטות הצבא הנאצי על כל המשתמע מכך.

תחושה אמביוולנטית לגבי כניסת הצבא האדום איפיינה במיוחד את הנהגת השומר הצעיר ורבים מחבריה. תופעה זו התבטאה "ברגש אהדה עמוק" מחד, ו"כפתור שלא יוכלו להתקיים" מאידך.²⁶

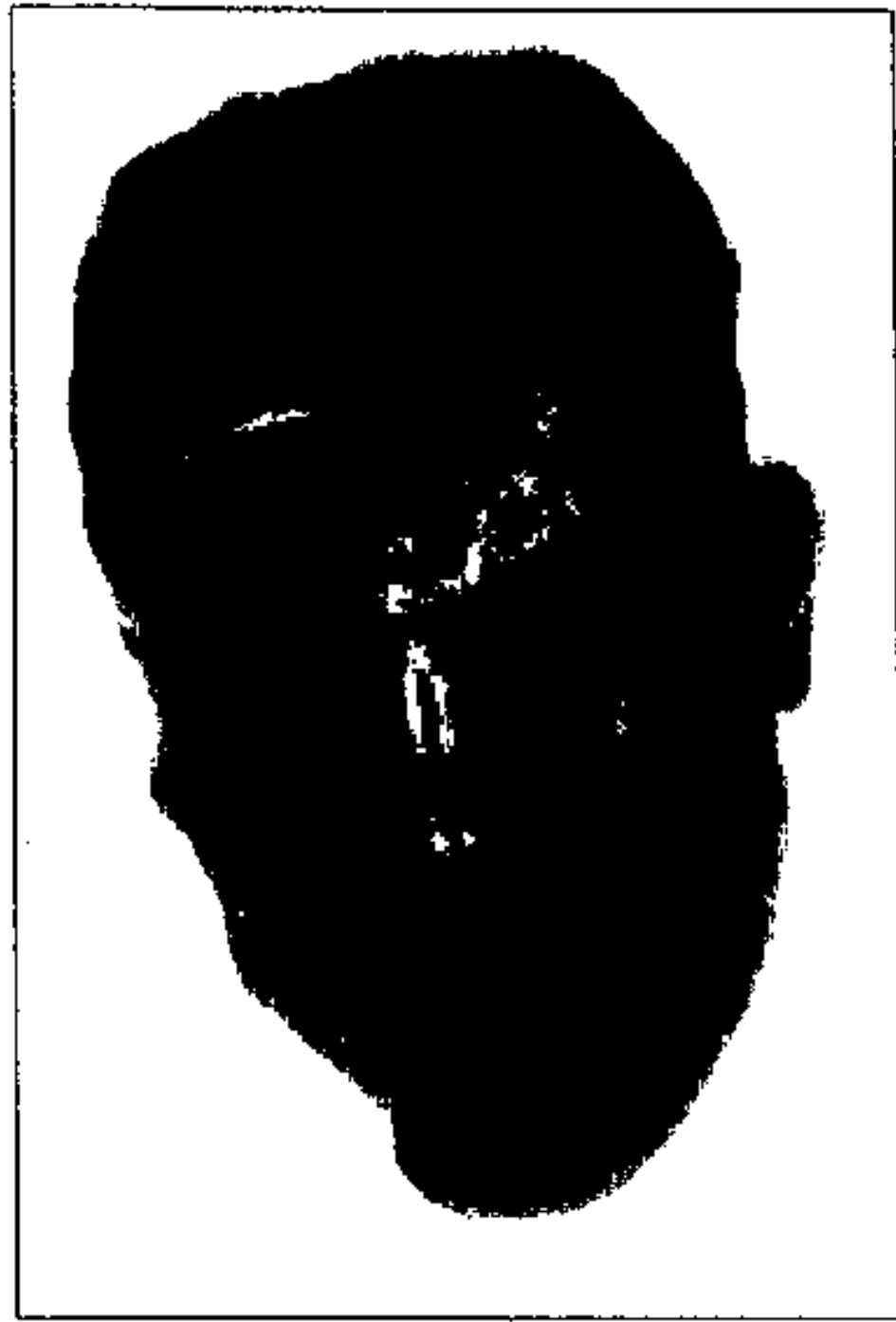
אכן חלק מחברי השומר הצעיר השתתף בצורה זו או אחרת כעצרות השמחה וקבלות-הפנים, שנערכו באותם ימים בהשראת השלטון החדש וגם בצורה ספונטאנית לכבוד הצבא האדום. שהרי המפגש עם צבא זה גם עורר בקרבם את הסנטימנטים המושרשים ואת הגישה הרומנטית כלפי דמותו של החייל בצבא האדום, נושא-דגל של "עולם המחר".²⁷ בין היתר באה לידי ביטוי זיקה זו ברגשנות היתרה בה התייחסו חניכי התנועה לקטע מהשיר הפופולארי "צבעונים": "אתה תהיה שם קומיסאר אדום/ ואני אחות רחמניה". יחד עם זאת היו כאלה, שאפילו בתוך האווירה החגיגית התגנבו אל ליבם כבר אז חששות (שגם הם קיבלו ביטוי קולע באותו להיט אך כקטע אחר: "איבדנו כל אשר יקר לנו/ ולא ישוב עוד לעולם").

אחד החששות המוחשיים נוכח ההתבססות הסובייטית בליטא והפיכתה של מדינה זו לחלק אינטגרלי מברית-מועצות, נגע ב"ציפור הנפש" של חניכים צעירים ובוגרים כאחד: התקווה להגיע מתי שהוא לארץ-ישראל. על כך כתב באותם ימים סוערים של הפגנות-שמחה המוניות הסיה (צבי) גולדפּרפּ, מבכירי הקן הקובנאי לחברתו בקיבוץ הזורע בעמק יזרעאל:

אנחנו, חברי השומר הצעיר, נתונים היום בסתירה טראגית. הן אנו היינו תמיד חסידים נלהבים של רוסיה הסובייטית. באומץ לב הגינונו על עמדתנו ורבות סבלנו מצד הימין בציונות בגלל יחסנו החיובי לברית-המועצות. והיום, כאשר הצבא האדום, אשר כל-כך רוצים אנו לראות בנצחוננו ולשמוח בהישגיו, מביא לנו ביחד עם השמחה - עצב עמוק וחודר, כי יחד עמו מופיעה סכנת הניתוק מארץ-ישראל. ועצוב לי מאד. אינני יכול לחיות בלי ארץ-ישראל. אינני יכול להסתגל לחיים החדשים. אינני יכול כלל לחשוב על עתידי בלי שאחשוב על ארץ-ישראל. החיים מאבדים בשבילי לפחות את החצי מערכם...²⁸

והיו גם היו חברים כוגרים שעולמם חשך עליהם, כי ראו בחיסול הצפוי של תנועתם את תחילתו של חהליך שעלול להנחית מכה אנושה על מכלול התרבות היהודית, כפי שהסביר זאת במכתב אליעזר (ליולה) איזנבּוּד,²⁹ לחברתו מקן קובנה:

המעון [המועדון] שלנו בפּוֹנִיבּוֹז' חי את ימיו האחרונים. עוד הסיסמאות תלויות על הכתלים. עוד החבריא מסתובבים בחדרים, עוד כדור הפינג-פונג מקפץ - ואולם הלב מתכווץ מכאב: עוד מעט לא יישאר זכר לזה... הם מביאים לנו את הצדק

זאב (זוכיק) רוזנבלום

צבי (הסיה) גולדפּרפּ

אריה (ליאו) זימון

אייזיק דיסקנט

תצלומים של ראשי קן השומר הצעיר בליטא

הסוציאלי, את שווי הזכויות ויחד עם זה – את ההתכולות. הם רוצים שעם בן אלפיים שנה ישפח את ההיסטוריה שלו הארוכה ויתחיל הכל מחדש: מולדת חדשה ימצא ותרבות חדשה יטפח. משה'לה, צריך להטמין את החלום שלנו עמוק עמוק בלב ולשמור עליו מכל משמר.³⁰

שבועות אחדים לאחר כניסת הצבא האדום והקמת ממשלה פרו-סובייטית פורסמה פקודה מטעם משרד הפנים המחייבת הפסקת פעילותם של הארגונים הפוליטיים, המפלגות והתנועות הנוער למיניהן, פרט לאלה השייכים למחנה הקומוניסטי. בהסבר חציר-רשמי המתייחס למגזר היהודי הובהר שמדובר "בארגונים יהודיים ריאקציוניים שהפיצו את השוביניזם היהודי".³¹ ברשימה שצורפה לידיעה זו נכללו בין היתר "החלוץ", "בית-ר" וגם "הסתדרות-הנוער היהודית שומריה – השומר הצעיר".

במצב דברים זה קיימה ההנהגה הראשית של השומר הצעיר בליטא דיון סודי, בו נתקבלו מספר "החלטות מגירה" שהתבססו כחלקן הן על הנסיון של חברי "הריכוז השומרי", שנקלעו בשעתו בדילמה רומה תחת השלטון הסובייטי במזרח פולין, הן על תגובתם "פיזור ולא חיסול"³² לגבי הדרישה להפסקת פעילותם עתה בליטא הסובייטית. להלן תוכן ההחלטות:³³

א. המשכיות בקיומה של התנועה, למרות איסור השלטונות.
ב. ניהול הפעילות בתנאים של קונספירציה חמורה, בתאים של 3-5 חברים, כשהמטרה העיקרית – טיפוח הזיקה הרעיונית והאישית לערכי התנועה.
ג. חיובם של חברי ההנהגה הראשית להימנע זמנית מכל פעילות, מתוך חשש של עיקוב ובילוש אחריהם.

ד. בחירת הנהגה ראשית חדשה של חברים צעירים ומוכרים פחות כציבור. מינויים של יצחק (איצ'לה) וידוקלה מההנהגה הראשית הישנה ושל איזיק דיסקנט מההנהגה הצעירה – כמקשרים בין שתי ההנהגות הנ"ל.

במקרה של כישלון או מאסר נדרשו הנוגעים בדבר להודות בקיום הזיקה האידיאית להשומר הצעיר, אך להכחיש קיומה של התארגנות כלשהי. על מספר חברים הוטל להוציא לאור עלון פנימי ובו חומר לעיון ואינפורמציה עבור התאים החשאיים. ברוח החלטות אלו חודשה חלקית הפעילות במישור התרבותי-ערכי בכמה מהקינים, ובראש וראשונה – בקן השומרי בקובנה. לעומת כמה חברי הקן שהתרחקו מהתנועה וחלקם אף הצטרף ל"קומסומול", רובם של 25 המדריכים נשארו והמשיכו לעבוד גם כתנאי מחתרת. הפעילות בתוך 10-20 התאים התקיימה מדי שבוע או שבועיים.³⁴ בין היתר עסקו בהקניית ידיעות על ארץ-ישראל, חינוך התודעה הרעיונית-תנועתית תוך זהירות ש"לא להיתפס לעמדות אנטי-סובייטיות". בערך כך פעלו גם בסוף 1940 ותחילת 1941 לא מעט חברים מקרב הגדודים

הבוגרים במספר ערי מחוז. בסך הכל לא חרגו כמעט בפעילותם מהמתכונת שנקבעה ע"י ההנהגה. בהתאם לכך יצחק וידוקלה ניתק כל קשר עם חבריו וחניכיו לשעבר,³⁵ למעט מקרה ייחודי שהיה קשור לנסיון כושל (אחד מרבים) לשכנע את נציגי הממסד הסובייטי בצדקת הרעיון הציוני.

להלן המקרה הייחודי בו הופר צו הניחוק. שני חברים בוגרים של גדוד "השרון" בקן קובנה, הסיה גולדפרב ואליעזר אייזנבוך, החליטו לנסות ולהסביר לשלטונות, שהשומר הצעיר אינה תנועה קונטר-מהפכנית, אלא דווקא רוצה להשתלב בעולם המהפכה. יחד עם זאת – להביע את התמיהה מדוע הסובייטים אינם מוכנים להכיר בתנועת השחרור הלאומי של היהודים כמו במקרים של עמים אחרים. שני היוזמים התייעצו בראש הקן לשעבר יצחק וידוקלה ובברכתו הוגש תזכיר מפורט בנושא זה (שהשתרע על 10 עמודים בכתב-יד) לאחד האישים הבכירים של הצמרת הפוליטית-אידיאולוגית.³⁶ אם כי גם נסיון זה נכשל באיכו, הרי שני היוזמים יצאו מהרפתקה זו בשלום.³⁷

מי שנעצר לחקירה נמרצת בידי אנשי ביטחון היה יצחק וידוקלה כשבכיסו חומר בכתב להכנת עיתון מחתרת³⁸ ובו אסמכתאות לחיזוק הטענות שהובאו בתזכיר הנ"ל. גם לאחר שהחוקר השתכנע, לכאורה, בחפותו של וידוקלה ושיחרר אותו לביתו, הוצמדו שני בלשים שליווהו מעתה מהבוקר עד הערב. כמו כן קוימו מעקבים אחר חברים אחדים מההנהגה הצעירה. אחד מהם, איזיק דיסקנט, ששימש כאמור – כמקשר עם ההנהגה הוותיקה, נאסר ולאחר שהוכיחו לו בצורה משכנעת כי הכל גלוי וידוע לפניהם, נאלץ להודות על האמת. ומה שלא פחות חשוב – דרשו ממנו להודיע לחבריו ולתנועה, כי אם יפסיקו את הפעולה מרצונם הטוב, "לא יאונה להם רע"³⁹

דרישה נחרצת "להתקרב לקומוניסטים" שמע גם יצחק וידוקלה מהפונקציונר הקומוניסטי "סרגיי" (שלמה קנצ'דק או כהן-צדק) שהיה ממונה במפלגתו על הקשר עם השומר הצעיר וקיים עם אנשי תנועה זו שיחות גם לפני כניסת הצבא האדום לליטא.⁴⁰ דרישות דומות וגם תקיפות יותר הושמעו לאחר תקופת "רומן מתמשך" בין שני הצדדים גם במקומות נוספים כמו וילנה, וילקומיר קיידאן ועוד. כמו כן נמשכו ביתר שאת שיטות הפיתוי וההפחדה של מוסדות הביטחון כלפי חברי תנועה לשעבר וזאת כמטרה נחושה לגייסם למה שמכונה "מודיעים".⁴¹ אם כי חלק מחברי התנועה הוותיקים היו מחושלים אידיאולוגית ועניינית כלפי יריביהם הקומוניסטים, עוד כאשר עצמם פעלו במחתרת לפני כניסת הצבא האדום לליטא, הרי נמצאו גם נמצאו כאלה שמסיבות שונות נתפתו לספק להם מידע על המשך הפעילות התנועתית של חבריהם.

נוכח החמרת המצב מבחינת הלחץ של השלטונות וכן גם בגלל הפקפוקים ההולכים וגוברים בקרב אנשי השורה בדבר האפשרות שברית-המועצות תשנה

עמדה כלפי הציונות, קיימה בחשאי, באביב 1941, ישיבה מורחבת של חברי ההנהגה הראשית כדי לדון על העמקת הקונספירציה לקראת קיום ממושך של התנועה במחתרת. ככל הנראה לא הספיקו הרבה לפעול בכיוון זה, שכן תוך זמן קצר פרצה המלחמה בין ברית-המועצות לבין גרמניה הנאצית.

*

גם אם קיימת סבירות לגילוי תיעוד נוסף לגבי ההתמודדות בין שני הצדדים כפי שהוצג לעיל, ספק רב אם בעקבות הגילויים האפשריים ניתן לצפות לחידושים מהותיים בנושא. עם זאת, יש מקום לקוות לחידוד התמונה אם וכאשר יתאפשר לבדוק את ההתייחסות של שלטונות הביטחון הסובייטיים לתנועת השומר הצעיר לעומת ארגונים ציונים אחרים באותו זמן. מכל מקום, לאור המידע הגלום בשתי הגרסאות הנ"ל, וכן במקורות אחרים שהוזכרו לעיל, ניתן וגם ראוי לקבוע את הדברים הבאים:

(א) המחותר של השומר הצעיר תחת המשטר הסובייטי בליטא - בין יוני 1940 לבין יוני 1941 - היתה מחתרת "מיוחדת במינה" מבחינת התייחסותה למשטר: לא זו בלבד שלא גילתה עוינות כלפיו גם כאשר נרדפה על ידו, אלא שאפה באמת ובתמים לרכוש את אהדתו למטרותיה ולנושא הציוני.

(ב) למרות כושרה של תנועת השומר הצעיר להיערך בשעתו בצורה יעילה לקראת האפשרות להימצא תחת שלטון סובייטי, הרי שבמשך התקופה האמורה התרכז בידי שלטונות הביטחון מידע רב ומפורט על זהותם של ראשי "הנפשות הפועלות" בתנועת השומר הצעיר, טיב הפעולות והיקפן.

(ג) אם בגלל שיקולים טקטיים ואם בגין תקופת השלטון הקצרה של השלטון הסובייטי בליטא, לא מיצתה מערכת הביטחון את המידע הנ"ל, כדי לפגוע בצורה רצינית בפעילות המחתרתית ואפילו לא להיפרע ממנהיגיה (כמו מאסר ממושך או הגלייה לסיביר), כפי שנהגה לגבי הדרג העליון והבינוני של ארגונים ציונים אחרים, ואפילו קרובים מבחינה אידיאולוגית לשומר הצעיר כמו הסתדרות "החלוץ", המפלגה הציונית-הסוציאליסטית וכדומה.

(ד) על אף שפעילי התנועה לשעבר (לרבות אלו ששמותיהם מוזכרים בדו"ח של שלטונות הביטחון) היו מודעים לאפשרות "שכל רגע עלולים להיאסר" ואולי גם להישלח לאזורים נידחים בברית-המועצות, הרי בימים הראשונים לפלישה הנאצית התארגנו בקבוצות קטנות כדי לברוח מזרחה. חלקם גם הצליחו להגיע לפני רוסיה או לרפובליקות הסובייטיות באסיה ואף ניסו לעבור את הגבול לאירן, כדי להגיע משם לארץ-ישראל. כאשר תכנית זו לא עלתה בידם, חלקם התגייסו לדיביזיה הליטאית בצבא האדום או נתקבלו לעבודה ולימודים במוסדות אזוריים.

(ה) רוב רובם של הבורחים הללו נשאו איתם את תעודותיהם האישיות ולא שינו את זהותם. ככל זאת נמנעו שלטונות הביטחון לאוסרם או להטיל עליהם מגבלות, כשם שנהגו לגבי כמה מהבורחים שהיו ידועים כפעילים בארגונים ציוניים אחרים. (ו) אין ספק שקביעות אלה, או חלקן, עשויות לעורר תהיות ושאלות המצריכות מחקר נוסף.

הערות

1. ד' לוי, "ירושלים דליטא כמקלט ארעי לפליטים יהודים במלחמת - עולם השנייה" *אומה ולשון*, תל-אביב תשמ"ה, עמ' 95-114. ד' לוי, "ליטא כפתח יציאה" - *תקופה בסוגריים: 1939-1941* - תמורה בחיי היהודים באזורים שסופחו לברית-המועצות בתחילת מלחמת העולם השנייה, ירושלים - תל-אביב תשמ"ט, עמ' 214-234. (להלן: לוי, *תקופה בסוגריים*).
2. פרטי ההשתלטות הסובייטית על ארצות אלה והשלכותיה על תחומי החיים של היהודים שם, ראה: ד' לוי, *בין הפטיש והמגל - יהודי הארצות הבלטיות תחת השלטון הסובייטי במלחמת העולם השנייה*. ירושלים תשמ"ג. (להלן: לוי, *בין הפטיש והמגל*) *Dov Levin, Baltic Jews under the Soviets: 1940-1946*, Jerusalem 1994.
3. לוי דרור (1912-1997), מראשוני קן השומר הצעיר בקובנה, חבר ההנהגה הראשית של התנועה בליטא מ-1931 עד עלותו לארץ ב-1934 והצטרפותו לקיבוץ עמיר. שליח הקיבוץ הארצי בליטא 1938-1940. חבר מערכת של העתון *על המשמר*. ערך את *ספר השומר הצעיר*.
4. דב לוי, "בכף הקלע", *בין הפטיש והמגל*, עמ' 92.
5. ראה להלן הערה 27.
6. על הרמיון בין הפעילות המחתרתית בארצות השונות תחת הכיבוש הסובייטי במזרח אירופה ראה: ד' לוי, "פעילות מחתרתית במזרח אירופה תחת השלטון הסובייטי", *תנועות הנוער הציוניות באירופה*, חיפה תשמ"ט, עמ' 175-181.
7. דב לוי, "יהודי מזרח אירופה בתקופת השלטון הסובייטי (1939-1941) והשלכות תקופה זו על ימי השואה", *דברי הקונגרס המדעי השביעי*, ירושלים תש"ס, עמ' 17; והשווה: לוי, *בין הפטיש והמגל*, עמ' 11; לוי, *תקופה בסוגריים*, עמ' 340.
8. התרגום של הדו"ח נערך בידי פרופ' אליעזר איזנבוך על פי העותק השמור בארכיון הממלכתי המיוחד בוילנה (לשעבר הארכיון של NKGB) וסימנו L-1.Ap.10b4, pp.179-198.
9. Peter Gladkov (?-1902). קצין בכיר במערכת הביטחון הסובייטית שהגיע לליטא בקיץ 1940 לנהל את המבצעים לאיתורם ולמאסרם של יסודות קונטר-רבולוציוניים ואנטי-סובייטיים לסוגיהם. ב-9 בפברואר 1941 נבחר למרכז המפלגה הקומוניסטית של ליטא וב-26 למאסר אותה שנה מונה כקומיסאר עממי לביטחון המדינה של ליטא הסובייטית. בין היתר היה אחראי לתכנון ולביצוע ההגלייה ההמונית לסיביר ב-14 ביוני 1941 שהקיפה כשתי רבבות אזרחי ליטא, כולל כ-7,000 יהודים (חלקם פליטי מלחמה מפולין השכנה).
10. Vsevolod . N. Merkulov (1883-1953). רוסי יליד קאווקו, השתתף במלחמת האזרחים, רכש השכלה גבוהה. מילא שורה של תפקידים חשובים במפלגה הקומוניסטית ובמערכת ביטחון המדינה. מה-3 במארס ועד 27 ביוני 1941 כיהן כקומיסאר העממי לביטחון המדינה של ברית-המועצות ופיקד על המבצע של הגליית מאות אלפי תושבים מהאזורים שסופחו סמוך לפני כן לברית-המועצות (כולל ליטא). הוצא להורג אחרי מות סטאלין ב-1953.

11. Nikolai Gorlinski (1895-1965). שימש כאחראי על האגף המבצעי מס' 3 בקומיסאריאט של NKGB כסגן של מרקולוב. אחרי מלחמת העולם ה-2 כיהן כקומיסאר עממי של ביטחון המדינה באסטוניה הסובייטית.
12. הסייה גולדפרב Hirsh (Hessie) Goldfarb (1921-1943). בוגר הגימנסיה העברית בקובנה, חבר קבוצת "תל-חי" בגדוד השרון של קן השומר הצעיר; חבר ההנהגה המתחרת של התנועה בתקופת השלטון הסובייטי (1940-1941); בין היתר היה שותף לחבריו יצחק וידוקלה וליליה אייזנבוד בניסוח תזכיר שהוגש לאישיות בכירה בממסד הסובייטי בליטא על עמדתם החיובית של אנשי השומר הצעיר לכרית-המועצות.
13. עם הפלישה הנאצית לליטא ביוני 1941 ברח לפנים ברית-המועצות. לאחר נסיון כושל (יחד עם חברו לגדוד - אריה סלוב) להבריח את הגבול עם אירן במטרה להגיע משם לארץ-ישראל, התגייס ב-1942 לדיוויזיה הליטאית בצבא האדום. גם כחייל המשיך להתכתב עם חברתו בקיבוץ הזורע. ב-1943 נפטר מדלקת-ריאות במחנה האימונים של הדיוויזיה בעיירה באלאכנה (Balakhna).
14. יצחק וידוקלה (דקל) Yitzhak Vidokle (Dekel) (1918-). שימש כראש הקן של השומר הצעיר בוילקומיר ובקובנה; חבר ההנהגה הראשית של השומר הצעיר בליטא (1938-1940) וקשר-מדרוך עם "ההנהגה הראשית הצעירה" של התנועה, כאשר פעלה במחתרת תחת השלטון הסובייטי. לימים נאסר בידי שלטונות הביטחון הסובייטים ונחקר כמשך שעות ארוכות בגין השתחפותו עם שניים מחבריו בניסוח תזכיר שהוגש לממסד. לאחר חקירתו שוחרר. עם פלישת הנאצים נמלט לאסיה התיכונה. בשלהי המלחמה הגיע לפולין ופעל כחבר ההנהגה העליונה של השומר הצעיר באירופה. ב-1948 עלה לישראל, השתקע בקיבוץ כפר מסריק ושימש בבית-הספר המקומי כמורה וכמתנן.
15. קלמן רוטנברג Kalman Rotenberg (1922-1941). בוגר הגימנסיה העברית בקובנה. חבר קבוצת "הכובש" בקן השומר הצעיר בקובנה; הוצא להורג בתחילת הכיבוש הנאצי בליטא.
16. רעיה גר Rasha (Raya) Ger (1919-1972). בוגרת הגימנסיה העברית בקובנה; חברת גדוד "השרון" בקן השומר הצעיר בקובנה; חברת ההנהגה הראשית של התנועה בסוף שנות ה-30 ובתקופת השלטון הסובייטי (1940-1941); עם הפלישה של הנאצים ביוני 1941 ברחת לפנים ברית-המועצות וסיימה בית-ספר לרפואה. אחרי המלחמה פעלה כרופאה בליטא.
17. אייזיק דיסקנט Aizik Diskant (1922-1944). תלמיד הגימנסיה העברית בקובנה וחבר קבוצת "הכובש" בקן השומר הצעיר במקום; בתקופת השלטון הסובייטי (1940-1941) נקבע כמפקד הפעילות המתחרת של התנועה. עם פלישת הצבא הגרמני לליטא ביוני 1941 נמלט לברח"מ והתגייס לדיבזיה הליטאית בצבא האדום. חטיבת חיל-רגלים 249. נפל ב-18.10.1944 במערב ליטא.
18. זאב (ווביק) רוזנבלום Vova (Zeev) Rozenblum Vladimir (1918-1941). יליד וירבלין (Virbalis) במערב ליטא; פעיל בקן השומר הצעיר בקובנה, חבר ההנהגה הראשית של השומר הצעיר בליטא 1940-1937. חבר בהנהגת המחתרת בתקופת השלטון הסובייטי ובתחילת הכיבוש הנאצי; הוצא להורג בידי שלטונות הכיבוש הגרמניים ב-18 באוגוסט 1941 במסגרת "אקציית האינטליגנטים" בגטו קובנה.
19. ליאו זימן Ziman Leo (1923-1943). בוגר הגימנסיה העברית בקובנה; חבר בקבוצת "הכובש" של קן השומר הצעיר בקובנה; חבר הנהגת הקן המתחרת בתקופת השלטון הסובייטי ובגטו קובנה; נתפס בידי שוטרים ליטאים כאשר היה בדרכו להצטרף לפרטיזנים האנטי-נאצים. עונה ונרצח בכלא קובנה.
20. יונה רוכמן Yona Rokhman (1921-1998). בוגר הטכניון בקובנה; חבר קבוצת "השרון" בקן השומר-הצעיר בקובנה; חבר הנהגת הקן בגטו קובנה והמתחרת הלוחמת; מפעילי העלייה הבלתי-ליגלית מליטא לאתר הכיבוש הנאצי; הגיע לארץ-ישראל באופן בלתי-ליגלי באוקטובר 1945. שהה בקיבוץ בית-זרע ולאחר מכן בלהבות-הבשן. לימים עבר לרחובות ועבד כמהנדס אחזקה ב"מכון ויצמן למדע". כן כיהן כנשיא מועדון "רוטארי".

20. שיינה גיבובסקי Sheina Givovsky (1923-1941). חברת קבוצת "הכובש" בקן השומר הצעיר בקובנה. לאחר הכיבוש הנאצי נכלאה בפורט ה-7 שבקובנה ועונתה למוות בידי לאומנים ליטאים.
21. מאז 1920 ועד סוף 1939 היו יהודי ליטא מנותקים מ-70,000 מאתיים שנותרו בוילגה וסביבותיה תחת שלטון פולין.
22. בגבור ההתנכלויות מצד השלטונות באמצע שנות ה-30 הוסב שמה הרשמי של תנועה זו ל"הסתדרות הצופים העברים השומר הצעיר - שומריה".
23. לוי דרור, *במיצרי יוני 1940-יוני 1941, מראשית ועד אחרית*, ספר קורות השומר הצעיר בליטא, ספרית פועלים ומורשת, 1987, עמ' 242.
24. כ-1,500 חניכים נותרו אז ב-20 "קינים פעילים" ועוד כמה מאות ב-20 עיירות שבהן קבוצות ויחידים שמרו עדיין "אמונים" לערכי התנועה. כמו כן הצטמצמו אז ממדי ההכשרה של התנועה לכדי 40 איש בלבד, ומהם רק 12 בחורים. לוי דרור *"בטרם כבות/1939 יוני 1940"*, *מראשית ועד אחרית*, עמ' 203-204.
25. לא בכדי כמעט כל חברי ההנהגה הראשית שכיהנו בתפקיד בשנים 1939-1940 באו מערי-השדה ולא מקובנה.
26. עדות יצחק דקל (וידוקלה) המדורר לתייעוד בע"פ, המכון ליהדות זמננו באוניברסיטה העברית (להלן: מי"ז), עמ' 1.
27. על תגובותיהם של חברי השכבה הצעירה מקן קובנה שנקלעו ביחד עם מדריכתם חייקה גרוסמן, בכינוס מחוץ לעיר בעת כניסת הצבא האדום לקובנה, ראה: דב לוי, "הסובייטיזציה של ליטא בעיני תושבי יהודי", *ילקוט מורשת*, 52 אפריל 1992, עמ' 173-181.
28. *מראשית ועד אחרית*, עמ' 258; תצלום המכתב בארכיון "מורשת" גבעת חביבה.
29. אליעזר (ליליה) אייזנבוד (1920-) חניך הקן בפוניבז', עבר ב-1939 ללמוד במכון הווטרינארי בקובנה והשתייך לגדוד "השרון" בקן המקומי. עם פרוץ המלחמה ברח לפנים ברית-המועצות. ב-1945 חזר לליטא והקים משפחה עם חברתו. מאז עלייתו לישראל בשנת 1972 חוקר בדרגת פרופסור במכון וולקאני.
30. המכתב המקורי הזה המופנה לחברתו ולרעייתו העתידה, משה רבינוביץ (1923-1981) מגדוד "הכובש", מצוי בידי כותבו אליעזר אייזנבוד.
31. "אפגעשטעלט זייער טעטיקייט א ריי יידישע רעאקציאנערע ארגאניזאציעס", *פאלקטבלאט*, (קובנה), 10 ביולי 1940, עמ' 7.
32. ישעיהו (שייקה) ויינר, "פיזור ולא חיסול", *ספר השומר הצעיר א'*, מרחביה 1956, עמ' 470-471; ההנהגות של "הריכוז השומרי" בוילגה והקן המקומי שם פירקו את מסגרות הקיבוצים והקן והקימו הנהגת חירום משותפת, עדות אבא קובנר, ארכיון יד ושם, 3176, עמ' 1.
33. על פי עדותו של יצחק דקל (וידוקלה) ב-15.7.75 בלהבות הבשן בכנס יוצאי השומר הצעיר בליטא, כפי שהובאה ב*מראשית ועד אחרית*, עמ' 245.
34. עד' יצחק דקל (וידוקלה), מי"ז, עמ' 3.
35. על כך מספרת אחת מחניכותיו מרים בוז: "היינו פוגשים את איצ'לה לעיתים רחוקות מאד והיינו תמיד אומרים: מה קרה לו? הוא כאילו לא מכיר אותנו, הוא לא עונה לנו לשלום, אם הוא רואה אותנו מרחוק הוא מסתובב והולך למקום אחר. או שהוא משתף פעולה עם הסובייטים, או שבכל זאת הוא עוסק במשהו בתנועה... העסק הזה הטריד אותנו במשך חודשים. היו שמועות שעצרו אותו אבל אנחנו לא האמנו... דב לוי, "מאגרא רמא לבידא עמיקתא - פעילות ציונית במחתרת בליטא הסובייטית 1940-1941", *משואה*, כרך ו', תשל"ח 1978, עמ' 294.
36. המדובר במרצה בכיר למרקסיזם-לניניזם ממוסקבה בשם פרופ' קאשירין, שנשלח לליטא למטרת

- הסברה פוליטית והירצה כפקולטה לרפואה וטרינארית שבקובנה, שם למד אליעזר אייזנבוך.
- 37. פרטים מרתקים על 'הרפתקה' מרתקת זו הוקלטו מפי אייזנבוך בכנס יוצאי השומר הצעיר מליטא שהתקיים בקיבוץ להבות הבשן ביולי 1975 (עמ' 13-14 בתמליל); והשווה: דב לוין, "מאיגרא רמא", עמ' 327.
- 38. העיתון אמור היה להידפס במכונת שיכפול שלא נמסרה בשעתו לשלטונות הסובייטיים, עדות יצחק דקל (וידוקלה) מ"ז, עמ' 9.
- 39. דב לוין, "מאיגרא רמא", עמ' 328 והשווה: לוי דרור, כמיצג, עמ' 253.
- 40. עדות יצחק דקל (וידוקלה), מ"ז, עמ' 7.
- 41. על נסיון גס מצד חוקר לסחוט מיצחק וידוקלה התחייבות להסגיר אויבי המשטר ראה עדותו, שם, עמ' 10-11; על נסיון דומה מוכא בסיפורו של אריה סלובו: "החבר גרישה בפעולה", מראשית ועד אחרית עמ' 254-255.

התכתבות של צעיר לטבי עם משטרת הביטחון הגרמנית

מובאת כאן התכתבות שהתנהלה בקשר לבקשתו של שוטר לטבי צעיר, שהיה מעוניין להצטרף למשטרת הביטחון הגרמנית על מנת ליטול חלק ברצח היהודים. הנער נדחה ע"י מפקד הס"ד שראיין אותו, בטענה שאינו מספיק יציב באופיו כדי ליטול חלק בעניין כה רציני כהשמדת יהודים.

מפקד

משטרת הביטחון והס"ד
אוסטלנד

ריגה, 16.4.1942

אל מפקד משטרת הביטחון באוסטלנד
גנרל-לויטננט של ה-OP (משטרת הסדר)
ס"ס גרופנפיהרר ידיקס

ריגה

הנדון: התבטאויות בוטות של האוברסט-לויטננטים אוסיס (Osis) ולובה (Lobe) (שוצמאנשאפט לטבי) בדבר הפעילות של משטרת הביטחון.

אני מצרף עותק פנייה של השוטר הלטבי סאוליס (Saulis) אל מפקד הזונדרקומנדו אראיס (Arajs), הכפוף למפקד משטרת הביטחון והס"ד בלטביה. לפי זה נקט האוברסט-לויטננט אוסיס עמדה הראויה לכל ביקורת, נגד משטרת הביטחון והס"ד. אני מבקש ממך לקרוא את אוברסט-לויטננט אוסיס לסדר.

ס"ס בריגדה-פיהרר (חתימה)